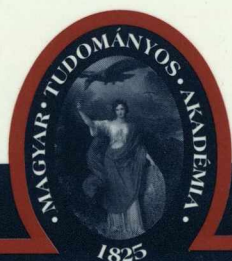

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

KÖZGAZDASÁG- TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

MTA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

Igazgató: Koltay Jenő
1112 Budapest Budaörsi út 43/45.
Telefon: 309-2651
Fax: 319-3151
Postai cím: 1502 Budapest Pf. 262
E-mail: titkarsag@econ.core.hu
Honlap: <http://www.econ.core.hu>

Intézeti Tanács. Vezetője: Koltay Jenő
Kutatók száma: 53
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 4
a kandidátusok száma: 29
a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 3
a 35 év alatti kutatók száma: 6

PERIODIKÁK:

KTK/IE Műhelytanulmányok – Discussion Papers
Budapest Working Papers on the Labour Market – Budapesti
Munkagazdaságtani Füzetek
KTK/IE Másodközlés – Reprint Series
KTK/TÁRKI Elemzések a rejtett gazdaság magyarországi szerepéről

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Makroökonómia és gazdaságpolitika, Közjavak és intézmények,
Emberi erőforrások, Mikroökonómia és ágazati gazdaságtan,
Matematikai közgazdaságtan, Közgazdasági elméletek története

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Közgazdaságtudományi Kutatóközpont

Írta

Kovács János Mátyás

Koltay Jenő

Ványai Judit

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 240 1

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 2,11 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

A központ az MTA 1997-ben lezajlott konszolidációs folyamata keretében 1998. január 1-jén jött létre a Közgazdaságtudományi Intézet, illetve az Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézet összeolvasztásával. Ezért először a Közgazdaságtudományi Intézet, majd az Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézet történetét mutatjuk be.

A Közgazdaságtudományi Intézet

Akik nosztalgikusan aranykorként idézik az új gazdasági mechanizmus előkészítésétől egészen 1989-ig húzódó, a *gazdaságpolitika tudományos megalapozása* ígézetében eltelt negyedszázadot, az 1990-es éveket talán a stagnálás képzetével társítják. Azok viszont, akik értékelik ez utóbbi korszakot a *normál tudományosság* felé tett biztató lépések miatt, nem feltétlenül tartják nagyra, hogy a hosszú kádári esztendők alatt – nem kis mértékben az akadémiai kutatók fáradozása nyomán – sikerült némi gazdasági racionalitást csempészni a politikába. Pedig a reformcsinálás hosszú hullámai is születtek – a gazdaságpolitika igényeitől nemegyszer független – maradandó tudományos eredményeket, sőt világhírű műveket, s az 1989 utáni korszak kétségtelen intézményi zsugorodása sem a hanyatlás jele, hanem a szakmai követelmények térnyerésének kísérője.

Helyi és egyetemes: értékek a tudományon innen és túl

Mi az a *mindenség*, mellyel illendő mérni magunkat? E kérdésre az intézet, akárcsak a magyar társadalomtudomány egésze, hosszú évtizedeken át jórészt lokális szempontok mentén kereste a választ. Mindezt gyakran a *még elűrt* határán táncolva tette, joggal büszkén arra, hogy az egyik legpuhább kommunista rezsim úgymond legnyugatosabb (legműveltebb) közgazdasági kutatóhelyének számít. Hiszen már kezdetben sem kizárólag az ortodox marx-lenini közgazdasági eszmekörben tájékozódott (a sztálini politikai gazdaságtanról nem is beszélve), hanem – és egyre inkább – a piaci szocializmus revisionista-reformer világában.

A vezető kutatók, szinte mindannyian, csaknem a rendszerváltás pillanatáig (sőt nem kevesen azon túl is) meggyőződéssel vallották, hogy a reform közgazdaságtana eredeti fejezete az egyetemes közgazdaság-tudománynak, tudományos színvonalát tekintve pedig nem lényegesen alacsonyabb rendű, mint a többi fejezet, pusztán módszertanát tekintve más. Kezdetben jó ideig ennél sokkal többet is reméltek: a jóléti kapitalizmus és az emberarcú szocializmus konvergenciáját, valamint az *optimális terv* és a *szabályozott piac* kombinációját megcélzó s azt egyszersmind leíró általános rendszerelméletet, a demokratikus szocializmus nagyrészt neomarxista ökonomiáját. A gazdasági és politikai reformok sorozatos kudarcai, illetve felemás eredményei azután e nagyra törő vágyakat a józan reálpolitika szintjére szállították le.

Az intézet identitásának elengedhetetlen elemét képezte egyfajta arisztokratizmus, mellyel egyaránt megkülönböztette magát a *tanszéki polgárd.* dogmatikájától és a pártvezetés keményvonalasainak közgazdasági tudatlanságától. Az elitista beállítódás ugyanakkor nem zárta ki, hogy közösségtudat szülessék a gyakorlati gazdaságpolitika eszesebb és ideológiailag rugalmasabb képviselőivel, mindenekelőtt az MSZMP illetékes osztályainak befolyásos munkatársaival és a funkcionális gazdaságirányítás (Országos Tervhivatal, Pénzügyminisztérium stb.), valamint néhány nagyvállalat reformerhajlamú csúcavezetőivel. Sőt, a *gazdaságpolitika tudományos megalapozása* mint vezérelv, illetve ez utóbbi kapcsolatháló védelmet nyújtott a visszatérő támadások ellen, miszerint az akadémiai kutatók *elméletieskednek*, elszakadnak a valóságtól, nem segítenek, túl radikálisak.

Tán nem mindig szerény, ámbár meglehetősen realista módon, a Közgazdaságtudományi Intézet magán a közgazdasági reformgondolkodáson belül is az élen látta és láttatta magát. Olyan kutatóhelyként, amely *a)* belföldi versenytársaitól (Kopint, Tervgazdasági Intézet, Pénzügykutató Intézet stb.) eltérően nem ágazati kötődésű, ezért általánosabb érvényű igazságok megfogalmazására képes; *b)* az itt végzett alapkutatások, továbbá a Nyugattal (és részben a Kelettel is) fenntartott, viszonylag sűrű érintkezés következtében „tudományosabb” eredmények elérésére képes; *c)* a keleti műhelyek sorában is az elsők között áll, mi több, a cseh, a jugoszláv, a lengyel és a szovjet reformközgazdasági iskolák erőterében sajátos közvetítő és integratív feladatokat is ellát; *d)* miután közelebb van a tűzhöz (és a nagyvilághoz is), gyakorta vállal újító-úttörő szerepet a hazai közgazdaságtudományban és a gazdaságpolitikában; *e)* mint kutatói közösség nem gyökértelen, hanem belesimul a magyar közgazdasági gondolkodás történetébe.

A „nekünk többet szabad” és „a mi szavunk ér valamit” érzete, és az első két igazgató (Friss István és Nyers Rezső) által garantált relatív védettség részben elkényeztette a kutatói közösséget, részben viszont erősítette az öncenzúrát. Ugyanis volt mit kockáztatni. Nem csupán az átlagosnál szabadabb lélegzetvé-

telt, hanem a gazdagabb könyvtárat, a több tanulmányutat is, alapvetően pedig a felhalmozott és kizárólag interszónális kapcsolatokon keresztül megszerezhető tudást. Mindig akadt bőven politikai ellenség vagy féltékeny versenytárs, így az ostromlott vár képzete korántsem tűnt kiagyaltnak a kutatók számára. Ez erősítette a testületi szellemet. A mundérnak mindazonáltal volt becsülete.

A kutatók éppúgy merítettek a Nyugat által is elismert tudósi teljesítményekből (Bródy András, Kornai János), mint az egymást követő magyar reformhullámok eszméi megindításából és folyamatos vizsgálatából. Abból, hogy az intézet iskolá(ka)t teremtett: már megalakulásának pillanatában voltak *nagy öregjei* (Erdős Péter, Friss István és Nagy Tamás), akik tehetséges fiatalokkal (részben tanítványaikkal: Bródy, Hoch Róbert, Kornai, Ausch Sándor, Komló László, Molnár Ferenc, Nagy András stb.) vették körül magukat. A fiatalok effajta kooptálása többször megismétlődött, a legerősebb hullám valamikor 1967 és 1976 között érte el az intézetet (a mechanizmuskutatások hullámában került a falai közé Bauer Tamás, Koltay Jenő, Soós Károly Attila, a gazdaságpolitikai kutatásokéban Fazekas Károly, Halpern László, Köllő János, Major Iván, a kettő között pedig Simonovits András). Ráadásul a legtöbb *jó nevet*, akik másutt kezdtek (Augusztinovics Mária, Erdős Tibor, Martos Béla, Révész Gábor, Rimler Judit), végül is így-úgy magához vonzotta ez a közgazdasági műhely. Az is jellemző, hogy kiket nem invitált meg az intézet: a tanszéki marxizmus sztárjain kívül ilyenek voltak például a *computópia* hívei, a *galbraithianus reformerek* és a *vállalkozói szocializmus* prófétái. A távolságtartást az utóbbi két esetben szinte kizárólag tudományos fenntartások magyarázták.

A nyugati szakirodalom figyelése, a nyelvtudás (a keleti nyelveké is), az interdiszciplináris érdeklődés, a politikai nyitottság, egyfajta szociális érzékenység és a liberális eszmék iránti fogékonyság, a szkeptikus-ironikus hangnem – mind-mind a belépőkkel szemben támasztott, fontos szakmai és emberi követelmények közé tartoztak. Az elméleti érdeklődésű végzős egyetemisták szívesen pályázták meg a kezdő állásokat, amíg voltak ilyenek. Politikai kiközösítés még az ellenzék közeli kutatókat sem fenyegette, inkább a befogadás volt jellemző, és a türelem. Az intézeti pártszervezet a központi utasítások végrehajtása helyett inkább a helyi érdeket védte, a KISZ pedig ifjúsági szakszervezetként működött, sőt kutatásszervező- és publikációs tevékenységével okozott felfordulást.

A külvilág pontosan igazolta vissza e szervezeti és stílusjegyeket, s az intézet egyszerre részesült tartózkodó vagy nyílt elutasításban mint *revizionista*, *kozmo-polita nem marxista*, *ellenzéki tüzfészek*, és (nemegyszer féltékeny) elismerésben mint szabad szellemű tudományos alkotóműhely.

Különösebb publikációs kényszer nem terhelte senkit, a kutatók keveset írtak, és sokat beszélgettek egymással. Nem kerestek sokat, de kutatási pénzeket sem

kellett állandóan hajszolniuk. Mérsékelt öncenzúrával szinte minden egyes írásuk megjelenhetett, kivált, hogy kitűnő volt a kapcsolat a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadóval és a *Közgazdasági Szemlével*, s házon belül szerkesztették az ország egyetlen angol nyelvű közgazdaság-tudományi folyóiratát, az *Acta Oeconomica*t. Publikációs lehetőséget kínált, illetve információ- és pénzkereseti forrás volt az ugyancsak az intézet keretében 1973-tól működő Közgazdasági Információs Csoport (1980-tól Szolgálat) a maga *hivatalos szamizdat*-irodalmával.

Mindezt együttvéve, az intézet a szocialista tudományosság egyik minta-intézményének, a lehető világok legjobbjának tűnt, melyben a körülményekhez képest a „legtudományosabb” tudományt művelik. Innen nézve természetes folytatásnak tűnt elegánsan, különösebb erőfeszítések nélkül átlendülni a rendszerváltás idején a reformok kutatásából a transzformációéba. Ebben azonban az intézetet külső körülmények is akadályozták (a politika, az üzleti élet és a nemzetközi tudomány agyelszívó hatásaitól kezdve egészen az akadémiai költségvetési támogatás értékvesztéséig). Az alapkutatások terén befolyásos (egyetemi) versenytársai támadtak, a régi-új konjunktúrakutató intézetek, banki elemző csoportok pedig pénzben és médiapresztízsből körözték le. A hivatalos-egyezményes keleti tudományos kapcsolatok befagytak vagy kiürültek, a Nyugat számára pedig a magyar közgazdasági gondolat időnként egynek számított csupán a sok – nem túl érdekes – közül. Az intézeti szemináriumok a külvilág szemében veszítettek népszerűségükből, konferenciákat – pénz híján – ritkán rendeztek a kutatók.

Valószínűleg sokak számára még ma is e képet sugározná az intézet, ha szinte megszületésétől fogva nem jellemezték volna nyugatos (egyetemes) törekvések is. A legelszántabb reformharcok közepette is lehetett ugyanis tudni ebben a műhelyben, hogy „a körülményekhez képest” elve nem számít megbízható tudományos etalonnak, hogy egy jórészt politikai sikertörténet nem keverendő össze a tudományos evolúcióval, az eredetiség – talán inkább furcsaságot kellene mondani – a minőséggel. A reformelméletek módszertani buktatói megakadályozzák, hogy tudományos értelemben bárki is valamiféle aranykort emlegethessen. Beépített politikai korlátokkal, túlsúlyosan normatív felfogásban és a modern közgazdaságtanban félig jártasan nehéz elfogulatlanul és elfogadható színvonalon elemezni. Az aczéli relatív szabadság tespedést is eredményezhet. A „publish or perish” [publikálj vagy pusztulj] követelményét a „ha nem publikálsz, abból nagy baj nem származhat” cinikus intelme helyettesítheti. Inkább elszomorító, mint büszkeségre okot adó lehet az is, ha a kutató nem tanít(hat) az egyetemen.

A reformizmus visszamenőleges idealizálása helyett elegendő hát annyit mondani, hogy az intézet jóllehet sohasem favorizálta, de megtúrte s ha kellett megvédte az eufémikusan „matematikai közgazdaságtannak” nevezett kutatási

programokat a verbális módszer híveivel szemben, azaz a standard nyugati módszertant a helyi szokásokkal szemben. Divatba nem hozta, de nem is akadályozta, ha valamelyik kutató az ökonometriában avagy a neoklasszikus *mainstream*ben kívánt elmélyedni. A nyugati főáramhoz jószerivel csak autodidakta módon lehetett társulni, a gazdaságpolitikai orientáció pedig kezdettől fogva jó ürügyül szolgált mindazoknak, akik nem voltak képesek/hajlandók arra, hogy – e társulást elősegítendő – nagyobb szellemi, legelőször is matematikai beruházást tegyenek.

1989-et követően egyszerűen az történt, hogy a reformgondolkodás obligát jellege egy csapásra megszűnt, a maradék ideológiai korlátok ledőltek, a transzformációról való elmélkedés „szabadon választott” gyakorlattá vált. Bár ez utóbbi kutatási irány mindmáig jól fizet, ezért jelentős intellektuális energiákat köt le, tudományos tekintélye mintha csökkenne, kivált, ha nem ötvözi a helyi tapasztalati tudást a nyugaton elfogadott vizsgálati módszerekkel. Az egyetemi konkurencia (főleg a Közép-Európai Egyetem – Central European University [CEU] jelenléte) is arra sarkall, hogy az intézet konvertibilis tudományos termékek gyártására álljon át, s személyzeti politikájában ennek megfelelően szektáljon.

Az intézet fenntartásokkal, az engedmények nélkül vállalható megoldásokat keresve vett részt a hirtelen elburjánzó átmenetvizsgálatokban és -forgatókönyv-írásokban (a magyar és nemzetközi *Kék Szalag Bizottság*, később a *European Policy Initiative* hazai bázisintézményeként, a *Tranzit-klub* sorozat gazdjaként). Az intézetvezetést, a kutatások irányítását átvevő, nemzetközi kutatói és oktatói tapasztalatokat szerzett közép- és középkorú (Koltay Jenő, Fazekas Károly, Halpern László, Köllő János, Major Iván, Simonovits András) a reform-közgazdaságtan lineáris meghosszabbításaként értelmezett tranzitológiát félszívvel sem nagyon vállalta, a transzformáció-kutatást pedig az egyetemes közgazdaság-tudomány művelése keretében, a főáramhoz közeledve, új kutatónemzedék bekapcsolásával gondolta el és foglalta programjába. Célul tűzte ki és az intézet virtuális kutatási kódexének részévé tette a standard közgazdasági elemzés eszköztárának és fogalmazásmódjának alkalmazását. A nemzetközi konferenciákon való megméretést és a vezető folyóiratokban való publikálást ösztönözte. Kutatási műhelyeket hozott létre (munkagazdaságtan, intézményi kutatások, makroökonómia). Az új normák érvényesítése és saját belső átalakulásának előmozdítása érdekében, a megnövekedett külföldi érdeklődésre is építve, a minőségi, döntően nyugati tudományos együttműködés felé fordult (intenzív bekapcsolódás a PHARE ACE [L'Action communautaire pour la Coopération en Economie] pályázatokba, a SOCO [Social Costs of Transformation] programba, új típusú egyetemi és kutatóintézeti kapcsolatok a Cambridge-i Egyetemtől a párizsi Sorbonne-ig, a

londoni *Centre for Economic Policy Research Institute*-től a New York-i *East-West Institute*-ig). Elsősorban a nemzetközi keretekben próbált rátalálni régi-új keleti partnereire is, mint például a *Centre for Economic Reserche and Graduate Education of Charles University, Economics Institute (CERGE-EI, Prága)* vagy más, átalakult akadémiai, illetve új, alapítványi intézetek.

A határok minden értelemben megnyíltak, az intézet jövője pedig nagymértékben azon múlik, mennyire képes a generációjuk legjobbjai közül hozzá belépő, majd innen a vezető nyugati egyetemek PhD-programjaira bejutó fiataljait visszavonzani. Ha nem, csakis az autodidakta módon nyugatosodott jelenlegi középnemzedékre építhet, s komoly nehézségekkel kell számolnia. A legrosszabb esetben rajtaragadhat a reform-közgazdaságtan címkéje és a provincializmus bélyege, megbukhat mint üzletileg életképtelen vállalkozás, ám végrevalahára nincsenek szellemi és cenzurális akadályai annak, hogy valóban tudományt műveljen.

Bárminemű arisztokratizmus hiábavaló lenne azonban ma már. Örülünk egyelőre annak, hogy végre lépéseket tettünk/tehettünk a normalitás felé. Az átmenet kutatásában szerzett lokális tudás elvileg igen közel kerülhet az egyetemeshöz, így az eredetiség és a tudományosság egymásra találhat. Az institucionális elemzés általában, a munkaerőpiac, az emberi erőforrások, a vállalatátalakulás és az informális gazdaság kutatása különösen, a disequilibrium-modellek, a növekedés- és cikluselmélet, a makrostabilizáció gazdaságtana, a pénzülmélet, a külgazdaságtan és a közpolitika stb. – mind olyan területek, ahol 1989 előtt is (nemegyszer jóval azelőtt) folytak ígéretes kutatások az intézetben. Amennyiben a *transzform-közgazdaságtan* nem hasonul reformer elődjéhez, vagyis nem áldozza föl időnként az ökonómiát a politika oltárán, nem téveszti össze a tudományos megértést a *social engineering*gel stb., úgy a felsorolt aldiszciplínák mentén felgyorsulhat a felzárkózás az élvonalhoz. Hisz érdekes és egyedi tapasztalati anyag akad bőven az új kapitalizmus-hibridektől egészen az európai csatlakozás közgazdasági finomságaiig. Csak éppen el kell felejtkezni egy kicsit a *gazdaságpolitika tudományos megalapozásának* igényéről.

Közelebb kell kerülni viszont az egyetemes tudománytól elválaszthatatlan egyetemi oktatáshoz, már csak a saját kutatói utánpótlás önző szempontjai miatt is. Az 1990-es évek elejétől az intézet megismerte e tevékenység megújító, felfrissítő élményét, s célul tűzte ki az egyetemi kapcsolatok szorosabbra fűzését, a kutatás és az oktatás természetes közelítését. Elérte, hogy vezető kutatói is bekapcsolódjanak a felsőfokú, mindenekelőtt doktori képzésbe. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem külső tanszékeként intézményesült részvétele az oktatásban. Az intézet tudatosan nyújt önzetlen segítséget a közgazdászoktatás új vidéki bázisainak megerősítésében (Debrecen, Veszprém).

Mérföldkövek

Szubjektív portréval kezdtük, ideje hát, hogy megismertessük az olvasót az intézet történetének kronológiai vázával.

1954. december 1. A Minisztertanács 2.253/81/1954. sz. határozatával létrehozta az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetét (KTI), az Akadémia első gazdaságtudományi intézetét. A határozat szerint fő feladata, hogy: „Segítse elő a gazdaságpolitika tudományos megalapozását, vizsgálja a szocialista építés során felvetődő kapcsolatait, a tervezés és a gazdaságirányítási rendszer alapvető módszertani problémáit, a szocialista országok gazdasági együttműködésével kapcsolatos kérdéseket, valamint a kapitalista gazdaság új fejlődési jelenségeit. Tanulmányozza és elemezze mind a polgári, mind a marxista közgazdasági elméletek fejlődését.” Első igazgatója Friss István, az MTA tagja, az MDP Államgazdasági Osztályának vezetője.

1955. Az előző évben (újra)indult *Közgazdasági Szemle* az intézet orgánuma lesz.

1957. A KTI az *MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Közleményei* címmel kiadványsorozatot indít, s az Akadémiai Kiadónál megjelenteti első *Évkönyvét* (amelyet 1965-ig még három követ a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – KJK – gondozásában).

1962. A KTI gondozásában *Közgazdasági Értekezések* címmel sorozat indul az Akadémiai Kiadónál (1988-ig 32 kötet jelenik meg).

1964. Megjelenik Csendes Béla és Vági Ferenc *Jövedelmezőség és termelés a szövetkezeti gazdaságokban* című műve (Kossuth Kiadó).

1965. Az MTA Közgazdaság-tudományi Bizottsága javaslata alapján a KTI kiemelt kutatási főfeladata: 1. A tervezés tudományos megalapozása, különös tekintettel a magyar népgazdaság reálisan tervbe vehető optimális szerkezetének kialakítására. 2. A népgazdaság vezetési és irányítási rendszerének tökéletesítése.

1966. Megjelenik az *Acta Oeconomica*, az Akadémia idegen nyelvű közgazdaságtudományi folyóiratának első száma, gondozója a KTI, felelős szerkesztője Földi Tamás.

1966. Megjelenik Erdős Péter *Adalékok a mai tőkés pénz- és konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez* című műve (KJK).

1968. Elindul az *MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Közleményei Új sorozata* (1989-ig 40 kiadvány).

1969. Megjelenik Bródy András *Érték és újrateherelés* című műve (KJK).

1970. Friss István Állami Díjat kap.

1971. A KTI a gazdaságmechanizmus-kutatások bázisa, 1971–72-ben itt működik a munkát összefogó titkárság, vezetője Nagy Tamás igazgatóhelyettes.

1971. Megjelenik Kornai János *Anti-Equilibrium. A gazdasági rendszerek elméleteiről és a kutatás feladatairól* című műve (KJK).

1971. A *Közgazdasági Szemle* 1971/7–8. számában megjelenik a KTI KISZ-szervezetének munkaközössége által összeállított, *A munkaerő-vándorlás indítékai és hatásai az új mechanizmusban (A fiatalok munkaerő-vándorlásának sajátosságai)* című cikk.

1972. A KTI bázisa, egyben országos koordinátora az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv (OTTKT) *Gazdaságpolitikánk továbbfejlesztésének tudományos megalapozása* című főirányának (irányítója 1977-ig Friss István, majd 1986-ig Nyers Rezső).

1972. A KTI az MSZMP KB megbízása alapján részt vesz a gazdaságirányítási rendszer felülvizsgálatában (a titkárság vezetője Nagy Tamás) az ár- és bérrendszer távlati fejlesztésével foglalkozó bizottság munkájában, vezetője Friss István.

1972. Megjelenik Hoch Róbert *Fogyasztás és ár* című műve (KJK).

1973. június 1. Az Akadémia a KTI mellett létrehozta a Közgazdasági Információs Csoportot, vezetője Földi Tamás, feladatai: 1. A szakirodalom elemző feltárása alapján tájékoztatás a magyar népgazdaság szempontjából jelentős hazai és külföldi gazdasági fejleményekről, gazdaságpolitikai irányzatokról és gazdaságelméleti eredményekről. 2. A feladat ellátásához szükséges információcsere és koordináló-szervező tevékenység kiépítése.

1974. március 1. Nyers Rezső, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja a KTI igazgatója.

1974. Az Akadémia által elfogadott, újrafogalmazott kutatási profil szerint: a KTI „alapvető feladata, hogy elősegítse – marxista kutatással, amely a gazdasági jelenségek elméleti megvilágítására irányul, részérdekektől függetlenül – a gazdaságpolitikának egészséges elméleti alapokra fektetését és ugyanakkor a szocialista gazdasági rendszer elméletének fejlesztését. Kutatásaiban előtérbe helyezi a magyar gazdaság alapvető folyamatait és fő problémáit, valamint a KGST integráció működésének és fejlesztésének problémáit. Hozzájárul a gazdasági törvények (belső törvényszerűségek) és fejlődési tendenciák feltárásához, a szocialista gazdaságirányítás fejlettebb módszereinek megtalálásához, valamint a gazdaságpolitika tapasztalatainak elemzéséhez.”

1974. Kornai János Akadémiai Díjat kap.

1975. Megjelenik Martos Béla *Nonlinear programming. Theory and methods* című könyve (Akadémiai Kiadó–Amsterdam: North-Holland).

1976. Megjelenik a *Gazdaságpolitikánk tapasztalatai és tanulságai 1957–60* című mű (Kossuth Kiadó–KJK), amely a Friss István által vezetett kutatások eredményeit foglalja össze.

1976. Megjelenik Erdős Péter *Bér, profit, adóztatás. Tanulmányok a kapitalizmus politikai gazdaságtanának vitatott kérdéseiről* című könyve (KJK).

1979. Erdős Pétert az MTA rendes tagjává választják.

1979. A Minisztertanács az Országos Középtávú Kutatási és Fejlesztési Terv (OKKFT) *Gazdaságunk szervezeti rendszere* című főirányának kutatását-koordinálását a KTI feladatává teszi.

1980. Megjelenik Kornai János *A hiány* című könyve (KJK). A sok nyelvre lefordított mű kidolgozza a hiány leíró-magyarázó elméletét, és továbbfejleszti a gazdasági rendszerelméletet.

1980. Kornai Jánost a Svéd Királyi Akadémia külföldi tagjává választja.

1980. Erdős Péter Állami Díjat kap.

1980. A Közgazdasági Információs Csoport Közgazdasági Információs Szolgálat névvel, változatlan feladatkörrel, a KTI önálló főosztályaként folytatja munkáját.

1980. IBM-terminálok megjelenése a KTI-ben.

1981. A KTI új igazgatója Sipos Aladár, addig az MSZMP Politikai Főiskolájának rektorhelyettese.

1981. Megjelenik Bauer Tamás *Tervgazdaság, beruházás, ciklusok* című műve (KTI-KJK).

1981. Megjelenik Bródy András *Ciklus és szabályozás. Kísérlet a klasszikus piac-és cikluselmélet matematikai modelljének megfogalmazására* című műve (KTI-KJK).

1982. Kornai Jánost és Sipos Aladárt az MTA rendes tagjává választják, Nagy András Akadémiai Díjat kap.

1982. A KTI befogadja az addig a KSH-ban, Szakolczai György vezetésével működő Ökonometriai Laboratóriumot, amely 1987-ben az Ipari Minisztérium háttérintézménye lesz.

1983. Kornai János Állami Díjat kap.

1983. Megjelenik a KTI Közlemények 27. száma (*Vita a gazdaságirányítás és a gazdasági rendszer fejlesztéséről*).

1984. Az OTTKT keretében, a KTI koordinálásával elkészül a gazdaságunk szervezeti rendszerének reformjára vonatkozó javaslat, amelynek alapján a Minisztertanács jóváhagyja a gazdaságirányítási rendszer korszerűsítésének alapelveit. Az intézet újabb fő feladata *A gazdaságpolitika és a gazdaságirányítás makro-gazdasági összefüggései* című OKKFT-program kutatása és összehangolása.

1984. A KTI-ben működik egészen 1990-ig a magyar KGST Közgazdasági Állandó Kormánybizottság titkársága, amely módot ad arra, hogy az intézet „a működőképes szocialista integrációra irányuló javaslatait, elemzéseit eljuttassa a KGST hazai és nemzetközi legmagasabb politikai fórumaihoz”.

1985. Hoch Róbertet az MTA tagjai sorába választja.

1985. Kornai Jánost a Finn Tudományos Akadémia választja tagjává.
1985. A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) a Közgazdasági Információs Szolgálat keretében működő szerkesztőbizottságot kéri fel a többnyelvű közgazdasági értelmező szótárral kapcsolatos többéves munka elvégzésére.
1985. A Minisztertanács elfogadja az MTA-MÉM Földértékelési Téma-tanácsban Sipos Aladár vezetésével kidolgozott új, komplex földértékelési rendszert.
1985. Megjelenik a *Gazdaságunk helyzetéről és fejlődésünk problémáiról* című könyv (Kossuth Könyvkiadó, KTI), amely a nyolcvanas évek első felének intézeti kutatási eredményeit foglalja össze.
1985. A KTI személyi számítógépeket vásárol.
1986. Az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) meghirdeti első pályázatát, amelyen a KTI 15 kutatóval vesz részt.
1986. Megjelenik Soós K. Attila *Terv, kampány, pénz. Szabályozás és konjunktúra-ciklusok Magyarországon és Jugoszláviában* című műve (KJK-Kossuth Könyvkiadó).
- 1986–87. Az MTA Bős-Nagymaros ad hoc bizottságának elnöke Sipos Aladár.
- 1986–87. Az MTA adóreform ad hoc bizottságának titkára Koltay Jenő.
1986. A Közgazdasági Információs Szolgálat munkatársai ECHO néven belső vállalkozást indítanak külföldi megrendelők magyar gazdasági információkkal való ellátására.
1990. A KTI Tudományos Tanácsa az intézet feladatait így határozza meg: „Alaptevékenysége közgazdaság-tudományi elméleti alap kutatások végzése. Feladata a modern piacgazdaság működésére és a magyar gazdaság átalakulására irányuló alkalmazott kutatások végzése, valamint a posztgraduális közgazdaságtudományi képzés.”
1990. Az Antall József miniszterelnök felkérésére megalakult, „az új, demokratikus kormányt a központi tervgazdaságból a piacgazdaságba vezető út felvázolásában segítő” nemzetközi Kék Szalag Bizottság magyar társelnöke Tardos Márton, a bizottság munkájába bekapcsolódnak a KTI és az Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézet (IVKI) más vezető kutatói is.
1991. A KTI új igazgatója Koltay Jenő.
1991. A KTI létrehozza az Adam Smith Közgazdasági Alapítványt azzal a céllal, hogy segítse elő a közgazdaság-tudomány eredményeinek terjesztését, külső források bevonásával támogassa az intézet publikációs tevékenységét.
1991. Új intézeti kiadványsorozat indul: a *KTI/IE Műhelytanulmányok – Discussion Papers* a legfrissebb kutatási eredményeket teszi bel- és külföldön hozzáférhetővé, a *Reprints* elismerő visszhangot kiváltó cikkeket, tanulmányokat közöl újra.

1991. Bekapcsolódás az IIF számítógép-hálózatba.

1991. Az újjáalakult nemzetközi Kék Szalag Bizottságnak a KTI-ből Tardos Márton (a bizottság társelnöke) és Koltay Jenő (a magyar Kék Szalag Bizottság Alapítvány elnöke) a tagja.

1992. A Friedrich Naumann Alapítvány támogatásával megindul a KTI szakmai körökben 1995 végéig élénk érdeklődéssel kísért, a gazdasági átalakulás tudományos és gazdaságpolitikai kérdéseivel foglalkozó *Tranzit-klub* elnevezésű vitasorozata.

1993. Erdős Tibort az MTA rendes tagjai sorába választja.

1993. Megjelenik Kornai János *A szocialista rendszer: kritikai politikai gazdaságtan* című műve (HVG Kiadó).

1994. A KTI kezdeményezi a közép-kelet-európai országok új vagy újjáalakult közgazdaság-tudományi kutatóintézetei igazgatóinak, vezető kutatóinak intézményes kapcsolatfelvételét, s megrendezi első regionális találkozójukat.

1995. A KTI az Európai Gazdaságpolitikai Kezdeményezés – *Economic Policy Initiative*, az *Institute for East-West Studies* (New York) és a *Centre for Economic Policy Research* (London) által koordinált, az EU és amerikai alapítványok által finanszírozott nemzetközi program magyar bázisintézete tudományos konferenciákat, műhelyvitákat és gazdaságpolitikai fórumokat rendez 12 ország, valamint az EU képviselőinek részvételével, és vállalja a program dokumentumainak, hírlevelének magyar kiadását.

1996. A KTI-ben új gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai kutatószeminárium indul, amely az intézeti kutatások eredményeit és módszertani kérdéseit vitatja meg, teret engedve az ezekhez kapcsolódó, másutt folyó kutatásoknak is.

1997. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem és a KTI együttműködési megállapodást köt, amely szerint az intézet mint kihelyezett tanszék működik közre az egyetem oktatási tevékenységében, elsősorban a graduális és posztgraduális képzésben. A két fél célul tűzi ki a kutatási együttműködés elmélyítését is.

1997. Megjelenik Erdős Tibor *Infláció – különös tekintettel az 1990-es évek magyar gazdaságára* című műve (Akadémiai Kiadó).

1997. Bródy András Széchenyi-díjat kap.

1998. január 1. A KTI – az önálló jogi személyiségét elvesztő IVKI-vel egyesülve – jogutódként az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpontja (KTK) nevet veszi fel. Az alapító okirat kimondja: „Az MTA közgazdasági kutatási kapacitásait koncentráló kutatóközpont a hazai közgazdaság-tudomány jelentős szellemi potenciált megtestesítő, a nemzetközi tudományos életbe is szervesen beépülő tudományos műhelye. Feladata olyan nemzetközi színvonalú közgazdasági alapkutatások és az ezekhez kapcsolódó alkalmazott kutatások vég-

zése, amelyek az egyetemes gazdaságtudományok eredményeit gyarapítják, s amelyeket közvetlenül vagy áttételesen a gazdaságpolitika és az egyetemi oktatás is hasznosíthat. Feladatkörén belül a korszerű piacgazdaság és a magyar gazdaság működésének vizsgálatára irányuló kutatásokat, valamint a kutatási eredményekre épülő közgazdaság-tudományi, elsősorban posztgraduális szintű képzésben való részvételt állítja tevékenysége központjába.”

1998. Megjelenik a *Hungary: Towards a Market Economy* (Cambridge University Press) című, a magyar gazdaság átalakulását átfogóan értékelő kötet. A PHARE ACE program támogatásával, a *Centre for Economic Policy Research* (London) és a KTK együttműködésében készült könyv magyar, nagyjából részint intézeti vezető kutatóknak a gazdasági szerkezet átalakulásával és az intézményi reformok elemzésével foglalkozó tanulmányait tartalmazza.

1998. A KTK a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékével közösen *Budapest Working Papers on the Labour Market* címmel új kiadványsorozatot indít. A sorozatban döntően a KTK-ban és a tanszéken született kutatási eredmények jelennek meg angol, illetve magyar nyelven. Ugyanebben az évben indul útjára a *Műhelytanulmányok – Discussion Papers Új sorozata*.

1998. Megindul a KTK által kezdeményezett és a Közép-európai Egyetemmel, valamint a Magyar Nemzeti Bankkal közösen szervezett *Budapest Economics Seminar Series*, amely többségében külföldi előadók felkérésével, a nemzetközi közgazdaság-tudomány legújabb eredményeit hozza közel.

1998. Megjelenik Simonovits András *Matematikai módszerek a dinamikus közgazdaságtanban* című könyve (KJK).

1998–99. Széchenyi-ösztöndíjat kap Benet Iván, Kapitány Zsuzsa, Kertesi Gábor és Madarász Aladár, majd Augusztinovics Mária, Koltay Jenő és Semjén András.

Bolyai-ösztöndíjat nyer el Fertő Imre, Tóth István János és Wim Swaan.

1999. Kisebb alapterületen, emelt szintű szolgáltatásokkal megnyílik a KTK megújult könyvtára.

1999. Erdős Tibor Széchenyi-díjat kap.

Intézményi stabilitás: túlélés és átalakulás

Mindössze két helyszínen (Nádor/Münnich Ferenc utca, Budaörsi út) zajlott a tudományos kutatás, harminc év alatt csupán két – negyvenöt év alatt négy – igazgató irányította a munkát. A kutatók száma az 1980-as évek végéig először meredeken (1968-ig, az új gazdasági mechanizmus bevezetésének évéig a duplá-

jára, hetvenre) nő, majd mérsékelten emelkedik, később az 1985-ös nyolcvan-négy körül ingadozva stagnál, az 1990-as évek elején fokozatosan, később gyorsabban a felére csökken. A második és harmadik igazgató szinte változtatás nélkül működteti tovább az alapító berendezte műhelyt, a negyedik fontos szervezeti reformokat hajt végre, de ő is a fontolva haladás híve. Elvileg 1956, 1966–68, 1972–74 majd 1984–85 forgathatta volna föl gyökeresen az intézet életét – végül is nem így történt. 1989 erőteljes, de késéssel és tompítva jelentkező hatása sem érvényteleníti az *útfüggőség*, a szervezeti inercia tételét.

A forradalom utáni rendcsinálást Kornai és Nagy András átmeneti feláldozásával és a Varga-bizottság mellől való eltáncolással éli túl az intézet. 1968 környékén ellenáll a kísértésnek, hogy félhivatalos tanácsadó intézményből *kincstári mechanizmus-intézet*té emelkedjen/süllyedjen. 1972 után, a mechanizmusreform visszavételekor, sikerrel kerül el a bűnbak szerepét. Az 1980-as évek közepén, a *reform reformjának* (általa is kezdeményezett, ám hamvába holt) kísérletét is szerencsésen túléli. 1989-ben voltaképp saját sikereinek áldozata lesz: az a rendszerváltás, melyet számos vezető kutatója a nyolcvanas évek vége felé már hõn óhajt, egyszersmind el is szippantja sokukat a tudomány vagy az intézet közvetlen közeléből.

Minden egyes sikeres túlélésnek megvolt az egyedi (nemegyszer személyi) oka is, egy idő után az egyedi motívumok intézményi rutinná álltak össze, s a rutinból tradíció lett. Eredetét tekintve e hagyomány minden valószínűség szerint a Friss István-i észjárásra, világnézetre és ízlésre nyúlik vissza, illetve az első nagy krízis, 1956 és ami utána jött, túlélésének tapasztalataira. Az intézményi emlékezetbe az 1956-ot követő *konzolidáció* vési bele az ajánlott viselkedési mintákat.

„Tartózkodj az udvar közelében, de lehetőleg ne csatlakozz a versengő főurak egyikéhez sem; *ars poeticádat* fogalmazd meg úgy, hogy közülük még a leggyanakvóbb is találjon benne igazságot; ha bevonnak a harcba, az első sorban kockázatos menetelned, a harmadikban viszont már kifejezetten rosszul éreznéd magad, és csorbulna legitimitásod is; az ész bajjal jár, de azért ostobának csak néha tettesd magad; provokációidat add elő újtásként; tégy különbséget a belső és a külső nyilvánosság között; állj több lábon egyszerre, ám vigyázz arra, hogy ne korlátozódjék erre az intézmény identitása; ne nőj túl nagyra és túl hirtelen, de azért igyekezz a legnagyobbak közé tartozni; kerüld a magányos harcos szerepét, gondoskodj széles háttérzagról, óvd az intézmény belső kohézióját, ám legyen mindig befolyásos külső támogató is; az élet nem áll meg, a kínos-erkölcstelen önvédelmi döntések később visszacsinálhatók, egy feltétellel, s ez talán a legfontosabb intelem: vigyázz, az intézet nem dőlhet össze időközben!” – senki se véste kőbe e *parainézist*, mégis tudta mindenki, mihez tartsa magát. Ha szabályt szegett, akkor kezdetben erős, az

évek múlásával azonban mind enyhébb figyelmeztetésben volt része. Hogy ezek az intelmek hassanak, léteznie kellett egy külső fenyegetettség tudatnak, egy, az igazgatókat is félig-meddig kordában tartó intézeti oligarchiának és egy kimondatlan belső „társadalmi szerződésnek”.

E magatartási szabályok azután önálló életre kelve az alapító gárdát is átformálták: a jó tudósokat óvatosabbá, az óvatosakat pedig tudományosabbá tették, olyannyira, hogy ez utóbbi hatás alól annak idején az intézet inkább politikus, mint tudós igazgatói sem tudták kivonni magukat. A kutatókat saját szakmájuk, a gazdasági intézmények vizsgálata végképp meggyőzte a szerves, evolutív fejlődés előnyeiről. Amikor 1989-ben a cenzúrával együtt az intelmek jó része végleg érvényét veszítette, akkor sem borította fel a kutatói közösség a megfontolt szervezeti viselkedést előíró hagyományt: az intézet maradt az Akadémia kebelén belül, megőrizte integritását, és kialakította belső autonómiáját; nem áldozta fel az elméleti kutatást a piacon jobban értékesíthető konjunktúraelemzésekért vagy gazdasági tanácsadásért stb. E konzervatív attitűd ugyanakkor nem hordozott makacs maradiságot. Ha a túlélés volt a tét, az intézet nem riadt vissza régóta esedékes fájdalmas modernizációs intézkedések meghozatalától, már ami belső szervezetét, pénzügyeit és személyzeti politikáját illeti. Itt sem rohant és ütött-vágott az új vezetés, mely – először az intézet életében – teljes egészében belülről jött és demokratikus legitimitációval rendelkezett. Fokozatosan vett el jogokat, amikor megszüntette az osztály(vezetői) rendszert; a költségszámolások átlátszóvá tételével bevezette a „közteherviselést”; a jövedelmeket szorosabban és egységes kritériumok szerint kapcsolta a teljesítményekhez, s aki nem bírta az iramot, többnyire maga dönthetett, hogy megy vagy – szegényebben ugyan, de – marad; ha lehetett, elbocsátás helyett eltanácsolt, a nyugdíjasokat nem seprűzte ki, a *nagy öregeket* kifejezetten megbecsülte.

Közben a szovjet típusú akadémiai mamutintézmény kutatói gárdája a felére zsugorodott, s ami még ennél is radikálisabb változás, a nem kutatók létszáma kevesebb mint harmadára esett vissza. Az intézet költségvetésében a pályázati (egyébként nagyrészt szintén állami) pénzek éves mennyisége nemegyszer már meghaladta a költségvetési támogatás mértékét.

Az első karcsúsodási hullám 1985–88-ra tehető; az OTKA megjelenésével és egyéb pályázati lehetőségek feltárlásával, valamint a külföldi továbbtanulás és munkavállalás gyakorlatilag korlátlanvá válásával alaposan mérséklődött a kutatók kiszolgáltatottsága, illetve pénzügyi függősége az intézettől. Az 1989 után fokozatosan felgyorsuló és elmélyülő átalakítás egy nemzetközi standardokkal mérhető intézetet hozott létre, de nyugati partnereihez képest (ha az óriás „*think tank*”-eket kizárjuk az összehasonlításból) még mindig őrzi a kutatási nagyüzem némely vonását, ahelyett hogy holdudvara lenne terjedelmesebb.

Korszakváltás után, korszakváltás előtt?

Az 1989-es korszakhatár az intézet eszmei történetében is elmosódni látszik, nem pusztán a szervezetiben. Nem egyszerűen arról van szó ugyanakkor, hogy bár az 1954 és 1989 közötti *aranykor* elsősorban intézményi természetű volt, de azért a lokális kötődésű tudományos teljesítmények tengeréből kiemelkedett néhány egyetemes érvényű alkotás; és fordítva, 1989 után ugyan zsugorodik a szervezet, ám univerzálisabbá válik az intézet tudományos kultúrája. Ehelyett inkább a rendszerváltáson átívelő (vagy inkább átbucskázó) evolúciós folyamatokat látunk mind az intézményi, mind pedig a tudományos építkezésben. Ha termőre fordulnak az elmúlt évek szervezeti és intellektuális beruházásai, nem-sokára véget érhet az 1954-ben indult történet első szakasza. Nem a második.

A kutatók átlagműveltségében és termelékenységében a valószínű fordulat nemrég vette kezdetét. A nagy könyvek még váratnak magukra, nem egy kutatást csak a tehetetlenség visz tovább, s fontos transzformációs témákban (stabilizáció, külgazdasági nyitás, közpolitika stb.), még csak az első leíró-analitikus tanulmányok láttak napvilágot. Lényegében megszűnt vagy stagnál az alapkutatás, mely még 1989 előtt – látszólag ellenségesebb környezetben – is szerzett érdemeket az intézetnek, és szűkült az elmélet- és gazdaságtörténet-írás helyi bázisa is. A keleti komparatiztika esetlegessé vált, de a régihez hasonló intenzitású új tájékozódás nem indult más égtájak felé. A munkaerő-piaci kutatások módszertani és intézményi újításai (standard mikroökonómiai megalapozás, korrekt adatbázis, nyugati kooperáció, gazdaságpolitikai visszacsatolás, laza szerveződés, egyetemi oktatás, iskolaépítés stb.) mostanában kezdenek beérni: az e területen alkotók már nem képeznek zárványt az intézetben, de még nem is fémjelzik azt.

Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézet

Az intézet alapítása

Jogelődjét az MTA Elnöksége 1960 májusában *Ipargazdaságtani Kutatócsoport* elnevezéssel hozta létre (idővel IKCS rövidítéssel vált ismertté). Kezdeményezője és első igazgatója Hevesi Gyula – 1960 és 1967 között az MTA egyik alelnöke – volt. Fő feladatának megjelölése – „...ipargazdasági kérdések vizsgálata mind elméleti szempontból, mind a hazai ipar konkrét viszonyaira és szükségleteire vonatkozóan” – kiemelte a gyakorlattal való kapcsolat szükségességét, s ez, a tudományterület jellegéből is következően, mindvégig jellemezte az intézet tevékenységét.

Szervezeti szabályzata az *akadémiai bázisintézet* szerepét is hangsúlyozta: „A csoport feladata általános érdekű ipargazdasági kutatások folytatása, továbbá az *ipargazdasági kutatások ösztönzése, összehangolásuk elősegítése, a tudományos és gyakorlati ipargazdasági munka fejlődésének előmozdítása.*” Ezt, a saját kutatásokon túlnyúló szerepkört, mind az első igazgató (aki az MTA Ipargazdasági Bizottságának elnöke is volt), mind utódai alapvetőnek tekintették. A mindig is kis létszámú (kezdetben 5-6, később sem több, mint 10-15 kutatóval dolgozó) intézet kutatásai mellett e tevékenységén keresztül szerzett ismertséget, elismertséget, és tudott méreteit messze meghaladó hatást gyakorolni a magyar társadalom- és gazdaságtudományi életre.

Működésének főbb állomásai

Az intézmény az első években főként az állóeszköz-kihasználás kérdéseivel foglalkozott. E tárgykörben több szempontból úttörő jellegű kutatásokat végzett, akkor még nem elterjedt módszerekkel: gyakorlatilag kezdettől fogva teammunkában, más tudományterületek szakértőinek (matematikusok és szociológusok) bevonásával folytatott kutatást, az ennek során megfogalmazott javaslatok gyakorlati alkalmazását is segítette és figyelemmel kísérte (például az úgynevezett folyamatos munkarend bevezetését egyes vállalatoknál). Ebben a témakörben 1963-ban és 1967-ben Nemzetközi Állóeszköz-gazdálkodási Szimpóziumot is rendezett. Az állóeszköz-kihasználás kutatási területe később fokozatosan bővült: több kutatás vizsgálta az üzemfenntartás, az automatizálás, a gyártmány- és gyártásfejlesztés, a beruházások, majd a munkatermelékenységgel való összefüggések kérdéseit. A kutatások eredményei az *IKCS Közlemény* című sorozatában jelentek meg.

Az 1969–71-re szóló hároméves kutatási tervben a *termelékenység növelésének és a vállalati magatartás vizsgálatának kérdései* kerültek a középpontba. Az előbbi témakört a nemzetközi termelékenységi összehasonlítások figyelmeztető eredményei és az ezek által kiváltott kormányzati szándékok, az utóbbi témakör kiemelését a gazdaságirányítási reform bevezetése, a vállalati önállóság és a vállalati magatartás szerepének növekedése motiválta. A termelékenységi kutatásokat komolyan erősítette, hogy a kormány gazdaságpolitikai munkáját összehangoló Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának határozata alapján 1969-től az intézet magyar képviselőként tagja lett az OECD-koordinációt felváltó Nemzeti Termelékenységi Központok Európai Szövetségének, s az intézet új igazgatóját, Román Zoltánt a szövetség 1. ciklusra is elnökének választotta.

A három évre (1969–71) szóló terv – részben a korábbi témák folytatásaként – a következő hat témacsoport kutatását irányozta elő: az állóeszköz-kihasználás

növelésének kérdései, az üzemfenntartás korszerű módszerei, vállalati magatartás – vállalati döntések, a vállalat termelési politikájának egyes kérdései, a műszaki-fejlesztési döntések megalapozása, a termelés hatékonyságának tényezői az iparban.

Ebben a periódusban tovább erősítette a működésére alapvetően jellemző és akkoriban úttörőnek számító empirikus vizsgálatait, kutatásait vállalati esettanulmányokkal és széles körű vállalati felmérésekkel is megalapozta (és ezt alapkövetelménnyé is tette), és fokozottan támaszkodott a piacgazdaságok tapasztalatait elemző nemzetközi összehasonlításokra. Több tanulmányt készített (állóeszköz-kihasználási, termelékenység, ágazati szerkezeti témákban) az Országos Tervhivatal hosszú távú tervezési munkájához. A később nagy szakmai elismerést kivívott *Ipargazdasági Szemle* című negyedéves folyóiratának előkészítője – a *Közlemények* 8 kötete után – 1968-ban és 1969-ben a szintén negyedéves *Ipargazdasági Tájékoztató* volt. A kiadvány intézeti tanulmányokat, kiemelten fontos kutatási területeket érintő, nemzetközi tapasztalatokat ismertető tanulmányokat közölt, majd a tudományos élet eseményeivel is foglalkozott. Az 1970-től ezt folytató *Ipargazdasági Szemle* hasonló szerkezetet követett (tanulmányok, nemzetközi tapasztalatok, tudományos élet, szakirodalom), és évente megjelent egy-egy tematikus különszáma is, esetenként angol nyelven. 1990-től a folyóirat megújulva, *Struktúrák, Szervezetek, Stratégiák – Ipargazdasági Szemle* címmel jelenik meg.

Az intézet kezdeményezése nyomán az Akadémiai Kiadó 1971-ben (az intézeti igazgató szerkesztésében) *Ipargazdasági Értekezések* címmel könyvsorozatot indított. Ez hosszú éveken át 6–8 íves tanulmányokat közölt, intézeti munkatársaktól és külső szerzőktől egyaránt.

Az említett állóeszköz-gazdálkodási nemzetközi szimpóziumok után szélesebb tematikájú és nagyobb méretű konferenciák rendezésére is sor került. 1970 áprilisában zajlott le – 500 hazai és 100 külföldi résztvevővel 17 országból – az (első) Nemzetközi Ipargazdasági Konferencia. Ezen képviseltette magát az Európai Gazdasági Bizottság és az UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) is; nyitó plenáris ülésének egyik előadója pedig a Nobel-díjas Jan Tinbergen professzor volt. A konferencia 3 szekciójának tárgya az intézet kutatási programjához illeszkedett: Hosszú távú tervezés az iparban; Termelékenység és hatékonyság; Vállalati magatartás és döntések. Az előadások szövege angol nyelven kötetben is megjelent.

A Nemzeti Termelékenységi Központok Európai Szövetségének tagjaként és más nemzetközi együttműködések keretében is számos nemzetközi tanácskozást, konferenciát rendeztek. A Termelékenységi Szövetséggel rendezett konferenciákon a KGST-országok szakértői is rendszeresen részt vettek, és ezek a

kapcsolatok a kelet-nyugati együttműködés fontos, tartós fórumává, a piacgazdasági tapasztalatok megismerésének csatornáivá váltak.

1972. december 5–7-én vette kezdetét az MTA Ipargazdasági Bizottságával közösen rendezett s csak hazai résztvevőkkel folyó Ipargazdasági Tudományos (későbbi nevén Ipar- és Vállalatgazdasági) Konferenciák sorozata. Az első rendezvénynek több mint 400 résztvevője volt. A továbbiakban 3-4 évente rendezett konferenciáknak az volt a céljuk, hogy áttekintést nyújtsanak a tudományterület nemzetközi tendenciáiról, az ipar és a vállalatok helyzetéről, elősegítsék az információ- és tudásáramlást, a kutatóhelyek és kutatók együttműködését, a kutatások életközelségét és gyakorlati hasznosulását.

Az intézet 1972–75-re szóló középtávú terve, bizonyos ésszerű folytonosság mellett, figyelembe vette mind a nemzetközi áramlatokat, mind az újabb hazai igényeket és az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv (OTTKT) célkitűzéseit. Ez utóbbiból két kutatási főirány érintette közelről az intézet profilját: *A szocialista vállalat és a Gazdaságpolitikánk tapasztalatainak elemzése, javaslatok a továbbfejlesztésre* címűek. Az előbbibe könnyen beilleszthető volt a korábbi vállalatgazdasági-vezetési-szervezési kutatások folytatása, az utóbbiba a termelékenység makrogazdasági összefüggéseit elemző és az ágazati szerkezeti vizsgálatok folytatása, ezek fokozatosan egy átfogóbb *iparpolitikai* megközelítést tettek lehetővé. Az IKCS középtávú terve a feladatokat 5 témacsoportba foglalta, ezek: a termelékenység emberi tényezői, a tervezés helyzete és fejlesztése az iparvállalatoknál, iparfejlesztés és iparvezetés, a vállalati gazdaságtan alapkérdései, a termelékenység növelése az iparban.

Az 1976–80-ra szóló terv témacsoportjai: iparpolitika, a termelési struktúra fejlesztése, a termelési technika korszerűsítése, az iparvállalat és gazdasági környezete. Az 1981–85-re szóló terv pedig az iparpolitika a nyolcvanas évekre, az ipari szervezet, stratégia és versenyképesség témakörében fogalmazott meg kutatási programot. A témák kiválasztása is tükrözi, hogy a kutatásokban bizonyos folyamatosság mellett súlypont- és témaváltásokra került sor. Ezt egyebek mellett a gazdasági reformlépések és a velejáró intézmények (mint a gmk-k, vagyis gazdasági munkaközösségek, valamint a vállalati tanácsok) csődjé, a versenyre és a piacgazdaságra vonatkozó ismeretek iránti igények fokozott erősödése, az ipar és a vállalatok (utóbb egyre inkább romló) helyzetéből adódó új igények motiválták. Így kerültek mindinkább előtérbe a verseny és a versenyképesség összefüggései, az innováció és a strukturális alkalmazkodás, a vállalati szervezeti struktúra torzulásának és kiigazításának kérdései. Az intézet egy-egy ilyen kérdésről sorozatosan műhelyvitákat, esetenként nemzetközi tanácskozásokat is rendezett és ezek tapasztalatait kiadványaiban közreadta.

Kutatásai közül az 1970-es években nagy érdeklődést keltettek a vállalati célokkal, a vállalati szervezethez, az egyéni teljesítményeket befolyásoló tényezőkkel, a munkaerő-mobilitással, a struktúrafejlesztéssel-strukturális alkalmazkodással, a termelési kooperációval, majd az 1980-as években a kis- és középvállalatok helyzetével és jövőjével, a minőségfejlesztéssel, a gmk-kkal, a versenyhelyzet hiányával, a vállalati innovációkkal, a logisztikával, az ágazatok helyzetével foglalkozó vizsgálatok, publikációk, rendezvények. Munkatársai – közöttük Bagó Eszter, Berkó Lilli, Csernenszky László, Hoványi Gábor, Karsai Judit, Kiefer Márta, Papanek Gábor, Parányi György, Penyigey Krisztina, Seres Antal, Zsarnay Judit, Ványai Judit, Viszt Erzsébet – egyre ismertebbé váltak, és többségük tudományos fokozatot is szerzett.

1968 elejétől Román Zoltán az igazgató (1970-ben bekövetkezett haláláig Hevesi Gyula tanácsadóként dolgozott tovább), 1989-től pedig az addig igazgatóhelyettes Botos Balázs, majd (miután őt kinevezték az Ipari Minisztérium helyettes államtitkárának) 1991-től Török Ádám irányította a munkát.

1990-ben a *Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdasági Karán* megalakult az intézettel közösen működtetett *Ipargazdaságtan Tanszék*. 1995-ben már három tárgy (menedzsment-tanácsadás, válságmenedzselés, iparpolitika) oktatásában, tankönyvírásban és a PhD-képzésben is részt vettek a kutatók. A tanszék Hoványi Gábor vezetésével a mai napig is működik.

Tevékenységeinek mérlege

1987-től a kutatócsoport az MTA Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézetként (IVKI) működött tovább. Működése során az intézet többször is megújult, legutóbb a rendszerváltásból adódó új követelményekhez és lehetőségekhez igazodva. Jelentős szerepe volt a gazdaságpolitikai szemléletváltás megalapozásában, a kormány iparpolitikájának kialakításában, az *iparfejlődés jövőképeinek megfogalmazásában, a magyar iparpolitikai eszközrendszer kidolgozásában és hatásának elemzésében*. Elsőként teremtett fórumot 1990 januárjában a pártok új iparpolitikai elképzeléseinek ismertetésére és vitájára az *Az ipar jövője, a jövő ipara* címmel rendezett konferencián, az előadások könyv alakban is megjelentek. 1994 márciusában ismét sor került a pártok gazdaságpolitikai programjainak megvitatására, az iparpolitikai koncepciókat bemutató szekció munkáját az intézet szervezte. Vezetői részt vettek a 1989–90-ben alakult *Híd-csoport* és a *Kék Szalag Bizottság* munkájában. Nemzetközi kapcsolatrendszere 1989 után jelentősen bővült, elsősorban az ipar-gazdaságtani, valamint a mikroökonómiai kérdésekkel foglalkozó kutatóintézetekkel, egyetemi tanszékekkel. A kutatók különös figyelemmel for-

dultak a fejlett dél-európai országok felé, amit az adott országok gazdaságfejlesztési tapasztalatai, vállalati-piaci sajátosságai, esetenként az EU-hoz való későbbi csatlakozásuk indokolt. Az olasz, spanyol, görög, portugál kutatási intézményekkel való kapcsolatot több közös, az Európai Unió ún. ACE-alapjával (L'Action communautaire pour la Coopération en Economie) támogatott tanulmányban kamatoztatták. Ezek közül kiemelhetők a magyar vállalatok piaci reorientációjával, a struktúraváltás és regionális fejlődés összefüggésével, a nyugat-európai tanácsadó cégek magyarországi működésének tapasztalataival, a szolgáltatószektor fejlődésével, a kockázati tőkével, a stratégiai szövetségek kialakulásának okaival, az ipari összefonódások és kereskedelmi gravitáció nemzetközi összehasonlításával foglalkozó kutatások.

Az 1991–93 közötti tervekben négy stratégiai jelentőségű kutatási terület emelhető ki. *A vállalati magatartás változása a gazdasági átalakulás idején* címmel folytatott téma keretében a hazai kutatóhelyek közül először itt készült nagyobb elemszámú, strukturált vállalati minta alapján vizsgálat arról, hogy a különböző tulajdonformájú, méretű, illetve más-más szektorban működő vállalatok miként reagálnak a gazdasági átalakulás különböző fejleményeire, közöttük a társasággá való alakulás és a privatizáció kényszerére. *A vállalati sodródás* fogalma e kutatások nyomán terjedt el a nemzetközi szakirodalomban. E kutatási irány a privatizációs kutatások lezárultával a „corporate governance” sajátos fejlődési struktúráinak elemzésével folytatódott.

Versenypolitikai kutatásainak folytatását jelentette a *működőtőke-import iparszerkezetre gyakorolt hatásának vizsgálata*. E vizsgálatok arra keresték a választ, hogy a külföldi tulajdonú cégek hazai piaci szereplőként való megjelenése mennyiben befolyásolja a versenyviszonyokat. Ezek során derült ki, hogy a külföldi befektetők között korábban kialakult kapcsolatrendszerek, stratégiai szövetségek szerepe igen jelentős a magyarországi befektetési célpontok összehangolt kiválasztásában.

A magyar iparpolitika mozgástere és eszközei című kutatási irányt az indokolta, hogy a kormányzat iparpolitikai szerepe az 1990-es évek közepén ismét erősödni kezdett, viszont fontos feladattá vált, hogy az aktívabb iparpolitikai szerep olyan eszközöket alkalmazzon, amelyek EU-konformak és kizárják a közvetlen állami beavatkozást a vállalatok működésébe. Ez alapozta meg azokat a kutatásokat, amelyek az EU ipar- és versenypolitikájának bizonyos fokú összemosisódását, a két eszközrendszer egymást helyettesítő funkcióinak kialakulását tárták fel. Az EU ipar- és versenypolitikai kérdéseinek vizsgálata 1994–95-től kiemelt területté vált, csakúgy, mint a csatlakozás pozitív, illetve negatív hatásainak elemzése. A témacsoportba tartozó kutatások kapcsolódtak a kormány mellett működött *Integrációs Stratégiai Munkacsoport* Török Ádám irányította *Ipar-, Verseny- és Energiapolitikai Munkacsoportjához* is.

Az említett időszak negyedik fő témája a vezetői tanácsadás funkcióit és hatékonyságát elemezte. A külföldi tanácsadó cégek magyarországi működésének első tapasztalatait – oktatási céllal is – először az IVKI dolgozta fel, olyan megközelítésben is, hogy e cégek tevékenysége miként alakítja a kormányzati struktúrapolitikai elképzelések megvalósulását befolyásoló folyamatokat.

Az intézet 1994 és 1996 között hét fő témacsoportra koncentrált erőforrásait: *ipar- és kereskedelempolitika* (iparpolitikai eszközrendszerek, az európai integráció ipar- és versenypolitikai kérdései, a kutatás-fejlesztés intézményrendszerének, a műszaki fejlődés hatékony diffúziójának eszközei), *privatizációs kutatások* (stratégia szövetségek, a kockázati tőke szerepe a hazai vállalkozások finanszírozásában, a közüzemi szektor modernizációja), *vállalat-gazdaságtan* (a vállalati gazdálkodás helyzetének feltárására szolgáló modell kidolgozása), *minőségfejlesztés az iparban* (minőségköltségek számítógéppel támogatott feltárási-elemzési módszereinek kidolgozása és adaptálása nemzetközi munkacsoport irányításával egy EUREKA-projekt keretében; a kutatási eredmények *Tanácsadói kézikönyv*ben is megjelentek; a kis- és középvállalkozások igényeire és lehetőségeire alkalmas minőségképesség-fejlesztési módszerek ajánlása), *a humán erőforrások és a regionális fejlődés kérdései* (a szolgáltatás szektor fejlődésének foglalkoztatási hatásai, a regionális szempontok érvényesíthetősége az iparpolitikában), *a termelés és elosztás kapcsolatrendszere* (a tulajdoni átalakulás hatása a belkereskedelemben, az állam szerepe a piacszerzésben), valamint *piacműködés és versenypolitika* (piaci struktúra modellezése áruteszték segítségével, a versenypolitika és iparpolitika, iparvédelem).

Az intézet 1996–98. évekre szóló tudományos koncepciója és stratégiája négy fő kutatási témacsoportot jelölt meg: *iparpolitika, versenypolitika és ezek eszközei; az ipar külgazdasági kapcsolatai; vállalatgazdasági kutatások; vállalati magatartáskutatások*. Az ipar- és versenypolitikai blokkban úttörőnek számított a kutatás-fejlesztés hatékonyságának értékelésére kidolgozott és ajánlott módszer, a technológiai transzferintézmények működésének és eredményességének vizsgálata. A külgazdasági témacsoportban folyó kutatásokból kiemelhető *A külföldi működőtőke-bevonás hatása a környezetvédelemre* című kutatás. A vállalatgazdasági kutatásokban folytatódott a menedzsment-tanácsadás hazai modelljének kialakítása és a minőségfejlesztés vezetési-szervezési módszereinek felmérése. A vállalati magatartásblokkban új kutatás indult a vállalati versenyképesség tényezőinek és a szabályozók hatásainak összehangolására.

Az intézet mindvégig arra törekedett, hogy bővüljenek nemzetközi kapcsolatai és a nemzetközi gazdasági szervezetekkel folytatott szakmai együttműködése. Ezek sorában kiemelhető a Világbank számára végzett lengyel–magyar–cseh–szlovák összehasonlító kutatás a piacgazdasági átalakulás iparvállalati magatartást

befolyásoló tényezőiről, a Termelékenységi Központ működésének koncepciója a japán Ipari Minisztérium felkérésére és az ACE-program keretében kiemelkedően sikeresnek bizonyuló pályázati tevékenység. Az intézet a közgazdaságtudomány területén működő hazai intézetekkel és egyetemekkel mindvégig szoros kapcsolatban állt, ami több kutatási kooperációban is tettest öltött.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)

Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)

Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor-Elekes Károly*)

Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)

Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)

Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor-Póka Teréz-Verő József*)

Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)

Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)

Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter-Szépvölgyi János-Tétényi Pál*)

Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)

Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás-Koltay Jenő-Ványai Judit*)

Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László-Gadó János-Gyulai József-Janszky József-Jéki László-Lukács József-Szabó György-Tompa Kálmán-Vértesy Gábor*)

Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)

Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)

Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta-Paládi-Kovács Attila*)

Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)

Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)

Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila-Galántai Miklós*)

Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)

Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)

Régészeti Intézet (*Török László*)

Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)

Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)

Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária-Szász Áron*)

Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)

Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál-Tibori Tímea*)

Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György-Németh Tamás*)

Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)

Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)

Zenetudományi Intézet (*Tallán Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valósította meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfordítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alapkutatási célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázza mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erőfelfrészének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharában megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletrész közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.